

УДК 347.73

*О. В. Царікова
аспірант**Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»*

НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВЗАЄМОДІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ ТА ФОНДУ ГАРАНТУВАННЯ ВКЛАДІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ У ВІТЧИЗНЯНІЙ СИСТЕМІ ГАРАНТУВАННЯ ВКЛАДІВ

Макроекономічна нестабільність і стан розвитку грошово-кредитних відносин зумовлюють потребу у забезпеченні надійності і стійкості банківської системи. Через те, що державний контроль за діяльністю банків є пріоритетною функцією відповідних органів державного управління, важливу роль у забезпеченні ефективного функціонування банківського сектора України відіграє Національний банк України (далі – НБУ). Відповідно до Закону України «Про Національний банк України» від 20 травня 1999 року № 679-XIV [2] НБУ є центральним банком України, особливим центральним органом державного управління, який регулює банківську систему та відповідно до ст. 99 Конституції України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР [1] забезпечує стабільність грошової одиниці. Юридичний статус, завдання, функції, повноваження і принципи організації НБУ визначаються Конституцією України, Законом України «Про Національний банк України» та іншими законами України.

Головними цілями банківського регулювання та нагляду, які покладено на НБУ, є контроль за додержанням банками економічних нормативів, встановлених нормативно-правовими актами НБУ, підтримка безпеки та фінансової стабільності банківської системи, захист інтересів вкладників і кредиторів (ч. 1 ст. 55 Закону України «Про Національний банк України»). Саме тому особливо гостро постає питання правового врегулювання взаємодії НБУ та Фонду гарантування вкладів фізичних осіб (далі – Фонд) в системі гарантування вкладів в Україні.

Проблемам правового забезпечення функціонування інститутів державного управління присвячено праці В.Б. Авер'янова, О.М. Бандурки, Ж.В. Завальної, В.І. Теремецького та інших вчених. Зокрема, питання правових основ функціонування системи гарантування вкладів розглядають у своїх наукових працях О.Б. Зайчук, В.В. Коваленко, Т.В. Мазур, А.А. Нечай, В.І. Огієнко, О.П. Орлюк, З.М. Руденко, Т.С. Смовженко, Д.Б. Чеховський. Віддаючи належне результатам попередніх наукових досліджень з цієї проблематики, мусимо констатувати, що в умовах здійснюваної в Україні реформи системи гарантування вкладів питання нормативно-правового регулювання взаємодії НБУ та Фонду не отримали належного висвітлення, тому потребують наукового обґрунтування.

Метою статті є дослідження нормативно-правових аспектів взаємодії НБУ та Фонду й визначення можливості вдосконалення правового врегулювання зазначеного питання з метою підвищення безпеки банківської системи та відновлення довіри до неї з боку клієнтів.

Згідно зі ст. 5 Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» від 23 лютого 2012 року № 4452-VI [3] Фонд є установою, підзвітною НБУ (а також Верховній Раді України та Кабінету Міністрів України), зокрема НБУ делегує та відкликає своїх представників в адміністративну раду Фонду.

На сьогодні можна виокремити п'ять основних напрямів взаємодії НБУ з Фондом: формування коштів Фонду, організація та здійснення виплат гарантованих сум відшкодування за вкладами, провадження процедур ліквідації банків і розрахунків з кредиторами, здійснення планових і позапланових перевірок банків, координація діяльності між НБУ та Фондом.

Розглянемо більш детально виокремлені напрями взаємодії.

Формування коштів Фонду. Так, НБУ здійснює нараховування відсотків за залишками коштів на рахунках Фонду, відкритих в НБУ, та кредитування Фонду (ст. 19 Закону України «Про систему гарантування вкладів»). Також НБУ бере участь у створенні Фонду шляхом внесення коштів у розмірі 20 млн. грн. на день його створення. Згідно зі ст. 24 Закону України «Про систему гарантування вкладів» Фонд має право звернутися до НБУ з вимогою про безспірне списання своєчасно не сплачених сум зборів до Фонду та нарахованої пені у випадку несплати учасником відповідних сум протягом одного місяця з дня сплати, а відповідно до ст. 25 Закону України «Про систему гарантування вкладів» у разі виникнення тимчасового дефіциту ліквідності Фонд звертається до НБУ за отриманням кредиту та / або викупом державних цінних паперів у разі виникнення тимчасового дефіциту ліквідності.

Організація та здійснення виплат гарантованих сум відшкодування за вкладами. Фонд розпочинає виплату відшкодування коштів вкладникам, їх уповноваженим представникам чи спадкоємцям у національній валюті України з наступного робочого дня після затвердження виконавчою дирекцією Фонду реєстру вклад-

ників для здійснення виплат гарантованої суми відшкодування. Фонд здійснює виплату гарантованих сум відшкодування через банки-агенти, що здійснюють такі виплати в готівковій або безготівковій формі (за вибором вкладника) (ст. 28 Закону України «Про систему гарантування вкладів»). Основними умовами, після настання яких починають здійснюватися гарантовані виплати закладами, є прийняття рішення НБУ про віднесення банку до категорії неплатоспроможних згідно зі ст. 76 Закону України «Про банки і банківську діяльність» від 7 грудня 2000 року № 2121-III [4]; запровадження Фондом тимчасової адміністрації та започаткування процедури виведення неплатоспроможного банку з ринку (ст. 34 Закону України «Про систему гарантування вкладів»); затвердження Фондом плану врегулювання з обов'язковим дотриманням принципу найменших витрат для Фонду (ст. 39 Закону України «Про систему гарантування вкладів»); прийняття НБУ рішення про відкликання банківської ліцензії та ліквідацію банку за пропозицією Фонду згідно зі ст. 44 Закону України «Про систему гарантування вкладів» або відкликання ліцензії банку з власної ініціативи НБУ згідно з ч. 2. ст. 77 Закону України «Про банки та банківську діяльність».

Провадження процедур ліквідації банків і розрахунків з кредиторами. При виявленні під час проведення інспекційних перевірок фактів відповідності банків умовам, зазначеним у ст. ст. 75, 76 Закону України «Про банки і банківську діяльність», НБУ приймає рішення про віднесення банку до категорії проблемних чи неплатоспроможних. У разі застосування до банку заходів, передбачених ст. 76 Закону України «Про банки і банківську діяльність», а саме визнання його неплатоспроможним, Фондом запроваджується тимчасова адміністрація для подальшого виведення банку з ринку (ст. 34 Закону України «Про систему гарантування вкладів») та, згідно зі ст. 39 Закону України «Про систему гарантування вкладів», затверджується план врегулювання, який містить обґрунтування доцільності застосування одного з таких способів виведення банку з ринку, як ліквідація банку з відшкодуванням з боку Фонду коштів закладами фізичних осіб; ліквідація всіх або частини активів і зобов'язань банку з відкликанням банківської ліцензії неплатоспроможного банку та подальшою його ліквідацією; ліквідація банку з відчуженням в процесі ліквідації всіх або частини його активів і зобов'язань на користь приймаючого банку; створення та продаж інвестору перехідного банку з передачею йому активів та зобов'язань неплатоспроможного банку і подальшою ліквідацією неплатоспроможного банку; продаж неплатоспроможного банку інвестору. НБУ погоджує план врегулювання, затверджений Фондом. Так, згідно зі ст. 40 Закону України «Про

систему гарантування вкладів» для здійснення відчуження активів та зобов'язань неплатоспроможного банку НБУ має надати позитивний висновок щодо фінансового стану приймаючого банку та його спроможності виконати зобов'язання перед вкладниками і кредиторами. Згідно зі ст. 41 Закону України «Про систему гарантування вкладів» при здійсненні продажу неплатоспроможного банку інвестору (який має відповідати вимогам, встановленим Законом України «Про банки і банківську діяльність» та нормативно-правовими актами НБУ і Фонду, а також не бути пов'язаною з банком (учасниками банку) особою) НБУ надає погодження набуття або збільшення істотної участі в банку.

Після внесення Фондом пропозиції НБУ про відкликання ліцензії та ліквідації неплатоспроможного банку останній, згідно з п. 2 абз. 2 ст. 77 Закону України «Про банки і банківську діяльність», приймає рішення про відкликання банківської ліцензії та ліквідацію банку, і Фонд розпочинає процедуру ліквідації банку наступного дня після офіційного отримання такого рішення, крім випадку, коли ліквідація здійснюється за ініціативою власників банку. У день внесення запису до Єдиного державного реєстру юридичних осіб і фізичних осіб-підприємців повноваження Фонду як ліквідатора щодо такого банку припиняються, а Фонд надсилає НБУ звіт про завершення ліквідації банку (ч. 4 ст. 53 Закону України «Про систему гарантування вкладів»).

Здійснення планових і позапланових перевірок банків. З метою визначення рівня безпеки і стабільності операцій банку, достовірності звітності та дотримання законодавства України у сфері регулювання банківського бізнесу, а також власних нормативно-правових актів НБУ раз на рік здійснює інспекційні перевірки банків відповідно до встановленого плану (ст. 71 Закону України «Про банки і банківську діяльність»). За клопотанням Фонду працівники Фонду мають бути залучені НБУ до проведення інспекційних перевірок банків шляхом їх включення до складу інспекційної групи. Виконавча дирекція Фонду затверджує для працівника Фонду у складі інспекційної групи НБУ окремий план перевірки (ч. 6 ст. 32 Закону України «Про систему гарантування вкладів»). Фонд має право здійснювати власну перевірку банку щодо контролю за виконанням ним зобов'язань у зв'язку з участю в системі гарантування вкладів фізичних осіб у порядку, визначеному ст. 32 Закону України «Про систему гарантування вкладів» не частіше одного разу на рік відповідно до затвердженого виконавчою дирекцією Фонду плану перевірки. В окремих випадках Фонд має право здійснювати позапланову перевірку банку на підставі рішення виконавчої дирекції Фонду. За даними звітності, отриманої від банків згідно зі

ст. 31 Закону України «Про систему гарантування вкладів», Фонд зобов'язаний проводити стрес-тестування своїх учасників з метою розрахунку необхідного розміру базової річної ставки регулярного збору та оцінки фінансової стійкості Фонду у середньостроковій перспективі, а результати такого тестування надавати НБУ. Інформація, отримана НБУ у формі регулярної звітності банків, а також внаслідок перевірок, здійснених НБУ та Фондом, використовується для визначення ступеня ризиків окремого банку та банківської системи загалом та є визначальною при прийнятті НБУ рішень про віднесення банку до категорії неплатоспроможних чи про відкликання банківської ліцензії та ліквідацію.

Координація діяльності між НБУ та Фондом. НБУ співпрацює з Фондом з метою забезпечення стабільності банківської системи України і захисту інтересів вкладників і кредиторів банків (ч. 1 ст. 55 Закону України «Про систему гарантування вкладів»). З цієї метою НБУ і Фонд уклали договір про співпрацю, який визначає засади взаємодії цих установ у процесі регулювання та нагляду за діяльністю банків, застосування до них заходів впливу, інспекційних перевірок банків, здійснення заходів із виведення неплатоспроможних банків з ринку та їх ліквідації. Заходи, які передбачені в рамках координації діяльності між НБУ та Фондом, передбачають своєчасне повідомлення один одному про будь-які спостереження та висновки щодо діяльності банків; отримання документів один від одного, що належать до їх компетенції; обговорення питань здійснення нагляду за діяльністю банків та / або застосування до них заходів впливу; проведення оперативних нарад не рідше одного разу на квартал; право порушення питання про необхідність внесення змін до нормативно-правових актів один одного тощо [4].

Викладене вище дає змогу виокремити функції НБУ, які реалізуються у процесі його взаємодії із Фондом: *ресурсно-забезпечуюча, регулятивна, погоджувальна, наглядова, аналітична, інформативна.*

Реалізація НБУ ресурсно-забезпечуючої функції здійснюється при співпраці із Фондом з питань формування коштів останнього. Регулятивну функцію НБУ здійснює за співпрацею із Фондом при організації та здійсненні виплат гарантованих сум відшкодування за вкладами, а також при провадженні процедур ліквідації банків і розрахунків з кредиторами. Запровадження процедур ліквідації банків з боку НБУ також забезпечується погоджувальною функцією. При здійсненні планових і позапланових перевірок банків НБУ реалізує аналітичну та наглядову функції, а необхідність координації діяльності з Фондом забезпечується інформативною функцією.

Чинне законодавство наділяє Фонд досить широкими повноваженнями при здійсненні виведення неплатоспроможних банків з ринку та їх ліквідації. Підзвітність Фонду НБУ забезпечується реалізацією функцій, покладених на останній, і дає змогу вчасно реагувати на виникнення проблем у діяльності банків, що можуть призвести до погіршення їх фінансових показників та виникнення проблем з ліквідністю. Розширення повноважень Фонду, що відбулось з прийняттям Закону України «Про систему гарантування вкладів», привело до переосмислення принципів гарантування вкладів населення в Україні, посилення гнучкості системи та чіткого розподілу функцій та повноважень між НБУ і Фондом, сформувавши чітку вертикаль їх взаємодії. З посиленням ролі Фонду в системі гарантування вкладів фізичних осіб відбулося зниження потенційних ризиків, які виникають під час банкрутства банків, а збільшення його впливу на банківську систему сприяє підвищенню її надійності та відновленню довіри до неї з боку клієнтів. Наділення Фонду повноваженнями регулятора системи гарантування вкладів фізичних осіб дає змогу підвищити ефективність виконання НБУ функцій в інших сферах діяльності, які не підлягають делегуванню, а саме підтримка стабільності національної валюти, регулювання ринку банківських послуг тощо.

Водночас НБУ залишається визначальною установою з банківського нагляду та підтримки надійності банківської системи. Його ефективне функціонування в системі гарантування вкладів фізичних осіб вимагає подальшого розвитку нормативно-правової бази у сфері гарантування вкладів, а саме перегляду положень чинного законодавства з питань координації діяльності між НБУ та Фондом – процедур, що передують започаткуванню виплат гарантованих сум відшкодувань за вкладами фізичних осіб. Такі процедури є надто розтягнутими у часі, а період їх здійснення значно перевищує тривалість аналогічних процесів у країнах ЄС.

Література

1. Конституція України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
2. Про Національний банк України : Закон України від 20 травня 1999 року № 679-XIV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/679-14>.
3. Про систему гарантування вкладів фізичних осіб : Закон України від 23 лютого 2012 року № 4452-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4452-17>.
4. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 7 грудня 2000 року № 2121-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>.

Анотація

Царікова О. В. Нормативно-правові аспекти взаємодії Національного банку України та Фонду гарантування вкладів фізичних осіб у вітчизняній системі гарантування вкладів. – Стаття.

У статті проведено дослідження нормативно-правових аспектів взаємодії Національного банку України з Фондом гарантування вкладів фізичних осіб за основними напрямками їх взаємодії: формування коштів банку, організація та здійснення виплат гарантованих сум відшкодування за вкладами, провадження процедур ліквідації банків і розрахунків із кредиторами, здійснення планових і позапланових перевірок банків, координація діяльності між Національним банком України та Фондом гарантування вкладів фізичних осіб. У результаті дослідження чинної нормативно-правової бази виокремлено функції Національного банку України, які здійснюються ним у системі гарантування вкладів фізичних осіб, та з'ясована його роль у підтримці надійності банківської системи України.

Ключові слова: гарантування вкладів фізичних осіб, співробітництво Національного банку України з Фондом гарантування вкладів фізичних осіб, функції Національного банку України в системі гарантування вкладів фізичних осіб.

Аннотация

Царикова О. В. Нормативно-правовые аспекты взаимодействия Национального банка Украины и Фонда гарантирования вкладов физических лиц в отечественной системе гарантирования вкладов. – Статья.

В статье исследованы нормативно-правовые аспекты взаимодействия Национального банка Украины с Фондом гарантирования вкладов физических лиц по основным направлениям их взаимодействия: формирование банковских средств, организация и осуществление выплат гарантированных сумм возмещения по вкладам, осуществление процедур ликвидации банков и расчетов с кредиторами, осуществление пла-

новых и внеплановых проверок банков, координация деятельности между Национальным банком Украины и Фондом гарантирования вкладов физических лиц. В результате исследования действующей нормативно-правовой базы выделены функции Национального банка Украины, которые осуществляются им в системе гарантирования вкладов физических лиц, а также определена его роль в поддержке надежности банковской системы Украины.

Ключевые слова: гарантирование вкладов физических лиц, сотрудничество Национального банка Украины с Фондом гарантирования вкладов физических лиц, функции Национального банка Украины в системе гарантирования вкладов физических лиц.

Summary

Tsarikova O. V. Legal and regulatory aspects of the interaction of the National Bank of Ukraine and the Guarantee Fund deposits of physical persons in the national deposit guarantee system. – Article.

The comprehensive research of regulatory aspects on interaction between National bank of Ukraine and Ukrainian deposit guarantee Fund is made in the article. The research includes several directions of this cooperation: forming of bank funds; organization and making payments of insurance coverage for individual deposits; the process of bank liquidation and making payments to creditors; cooperation during scheduled and unscheduled inspections of banks: coordination of activities of National bank of Ukraine and Ukrainian deposit guarantee Fund. As a result of research of regulatory framework the number of National bank of Ukraine functions, which are realized by National bank of Ukraine in the deposit-guarantee system, and the key role of National bank of Ukraine on reliability support of Ukrainian banking system are indentified.

Key words: individual deposits insurance, cooperation of National bank of Ukraine and Ukrainian deposit guarantee Fund, National bank of Ukraine functions in Ukrainian banking system.